

4- MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELER

4.1. GSYH, Milli Gelir ve Ekonomik Büyüme Göstergeleri

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Cari Fiyatlar, Sabit Fiyatlar):

Belirli bir dönemde ülke sınırları içerisinde üretilen nihai mal ve hizmetler toplamının piyasa fiyatları cinsinden parasal değerine Gayri Safi Yurtiçi Hasıla denir. GSYH hesaplamalarında tekrara düşmemek için ara mallar dahil edilmez. Tamamlanmış (nihai) mallar hesaplama katılır. GSYH ve GSMH milli gelir konusunda birbirinin yerine kullanılabilen kavramlardır. Her iki kavram da ekonominin toplam gelirini ölçmektedir.

$$\text{GSMH} = \text{GSYH} + \text{Dış Âlem Net Faktör Gelirleri}$$

GSMH

(-) Amortismanlar

= SMH

(-) Dolaylı Vergiler

= Milli Gelir (üretim faktörlerinin geliri)

(-) Dağıtılmamış Karlar

(-) Sosyal Güvenlik Aidatları

(-) Kurumlar Vergisi

(+) Transfer Ödemeleri

= Kişisel Gelir

(-) Kurumlar Vergisi Haricindeki Dolaysız Vergiler

= Harcanabilir (Kullanılabilir) Gelir

Bir ekonomideki tüm üretim faktörlerinin tam kullanım kapasiteleri doğrultusunda istihdam edilmesi ile ulaşabileceği çıktı miktarına **potansiyel GSYH** denir.

Mevcut üretim kapasitesindeki çıktı miktarı ise **fiili GSYH** olarak adlandırılır.

Fiili GSYH ve potansiyel GSYH arasındaki fark GSYH açığı ya da fazlasını vermektedir.

GSYH nominal ve reel olarak bulunmaktadır.

🌀 **Nominal GSYH** belirli bir dönemde ülke sınırları içerisinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin üretildiği dönemdeki geçerli fiyatlar üzerinden hesaplanmasıdır.

🌀 **Reel GSYH** belirli bir dönemde ülke sınırları içerisinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin **temel alınan bir yılın piyasa fiyatları üzerinden** hesaplanmasıdır. 2019 yılı reel GSYH hesaplanırken 2010 yılı gibi temel bir yılın piyasa fiyatları dikkate alınarak fiyat değişimlerinin etkisi ortadan kaldırılır.

Ekonomik büyüme reel GSYH'deki artışları ifade etmektedir. Formül olarak;

$$\text{Ekonomik Büyüme Oranı} = \frac{Y_{t-1} - Y_t}{Y_{t-1}} * 100$$

Burada;

Y_t = Mevcut yılda GSYH

Y_{t-1} = Bir önceki dönemde GSYH

Milli Gelir ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyi ve farklılıkları göstermesi bakımından önem arz eder. Refah düzeyi göstergesidir. Fakat ülke şartlarını bazı konularda tam olarak yansıtamamaktadır. Şöyle ki:

🌀 Milli Gelir hesaplamaları çevresel etkilere karşı duyarsızdır. Üretim tesislerinin yarattığı çevre kirliliğinin ölçümü milli gelirden ihmal edilir. Bu durum tedbir konusunda ülke ekonomilerine problem oluşturur.

🌀 Boş zamanların ya da çalışılmayan saatlerin refah düzeyine olan etkisi milli gelir hesaplamalarına dahil edilmez.

🌀 Hayatı kolaylaştıran unsurlardan olan ürün kalitesindeki gelişmeler milli gelirden göz ardı edilir.

🌀 Vergi ödemelerinden kaçmak için yapılan ve illegal yapı içeren kayıt dışı ekonominin işlem hacmi milli gelir hesaplamalarında yer almaz.

🌀 Gelirin toplum genelinde nasıl dağıldığı konusunda milli gelir fikir vermez.

Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) ülkeler arasındaki fiyat farklılıklarının her para birimi için aynı mal miktarını satın alacak şekilde yani satın alma gücünü eşitleyecek şekilde düzenlenmesidir.

Örneğin; X malının fiyatı ABD'de 2\$, Türkiye'de 10 TL olsun.

1000 \$ geliri olan bir ABD vatandaşı X malından 500 tane alabilmektedir.

X malından 500 tane almak için Türk vatandaşı 5000 TL harcamalıdır.

Her iki ülkede de alım gücünün eşit kılan kur:

$$2\$ = 10 \text{ TL} \text{ ise } 1\$ = 5 \text{ TL olur.}$$

Deflatör belirli bir ekonomik faktörün gerçek parasal değerine ulaşmak için kullanılan endekstir. Nominal değer üzerinden reel değerin bulunması için kullanılmaktadır.

GSYH zımni(gizli) deflatörü ise ekonomide genel fiyat düzeyinin bir ölçüsüdür. Fiyat düzeyinin ölçümünde reel ve nominal GSYH'yi içermektedir. Formül olarak;

$$\text{GSYH zımni deflatörü} = \frac{\text{Nominal GSYH}}{\text{Reel GSYH}} * 100$$

GSYH Hesaplama Yöntemleri

GSYH hesaplaması üç yöntemle yapılmaktadır.

🌀 **Harcama Yöntemi** faktör sahiplerinin elde ettikleri gelirleri nihai mal ve hizmetlere harcaması ile hesaplanır. Toplam harcamanın hesaplanmasında devlet ve dış âlemi içeren ekonomi temel alınır. Faktörlerin gelirleri yapılan harcamalara eşittir.

$$\text{AE} = \text{C} + \text{I} + \text{G} + (\text{X}-\text{M})$$

AE = Toplam Harcama

C = Tüketim Harcamaları

I = Yatırım Harcamaları

G = Devlet (Kamu) Harcamaları

X = İhracat,

M=İthalat,

X-M=Net ihracat

🌀 **Üretim Yöntemi** üretilen mal ve hizmetlerin nihai değerini ifade etmektedir. Mal ve hizmetlerin katma değerlerinin toplamıdır. Tarım, sanayi ve hizmetler ana gruplarında

üretileen nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarıyla değeriini göstermektedir.

🔗 **Gelir Yöntemi** üretim faktörleri sahiplerinin gelirlerinin toplamıyla bulunmaktadır. Yani üretim faktörlerine yapılan ödemeleri ifade etmektedir. Emeğe ödenen ücret, doğal kaynaklar ve toprağın geliri rant, sermayeye ödenen faiz ve girişimcinin geliri kar üretim faktörlerinin gelirleridir. Üretim faktörlerinin GSYH içindeki paylarının belirlenmesi açısından önem arz etmektedir.

GSYH = Ücret + Rant + Faiz + Kar + Amortismanlar + Dolaylı Vergiler

Milli Gelir Oluşumunu Etkileyen Faktörler

Tüketim fonksiyonu, tasarruf fonksiyonu, yatırım fonksiyonu milli gelir oluşumunu etkiler.

Tüketim fonksiyonu tüketicilerin harcama durumunu göstermektedir. “C” ile ifade edilir. Hane halkının belirli bir dönemde ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mal ve hizmet satın alımı için yaptığı harcamalara tüketim denir.

□ Tüketim fonksiyonu gelir düzeyine bağlıdır. Tüketici davranışı olarak yüksek gelir grubunda tasarruf eğilimi artacağından harcama azalmaktadır. Düşük gelirli hane halklarında tüketim meyli daha yüksektir.

□ Reel faiz oranı ve tüketim arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Reel faiz oranı yükseldikçe bireyler daha çok faiz geliri elde etme güdüsüyle tasarrufa yönelirler.

□ Zevkler tüketimi etkiler. Bireylerin zevkleri için yüksek fiyatlardaki mal ve hizmetleri satın alması beklenir.

□ Eğitim düzeyi tüketici alışkanlıklarını belirler. Daha bilinçli bir tüketici olgusunu geliştirir.

□ Gelecek dönemlerde fiyatların artacağına yönelik beklentiler mevcut zamanda tüketim harcamalarını arttırabilir.

Tasarruf Fonksiyonu: Tasarruf gelirin harcanmayan kısmıdır. Harcanabilir gelire bağlıdır. Toplam gelirden toplam tüketim çıkartıldığında toplam tasarruf elde edilir.

Yatırım Fonksiyonu: Yatırım tanım olarak fiziksel sermayeye yapılan net ilaveleri ifade eder. Yatırım gelecek dönemlerde getiri elde etmek için yapılan faaliyetleri kapsar. Gelir ve yatırım ilişkisi karşılıklıdır. Gelir arttıkça yatırımlar da artar. Milli gelir düzeyinin artması yatırımları da canlandırır. Daha fazla yatırım gelecek dönemlerde daha fazla gelir elde etme imkânı demektir.

Yatırım kararını etkileyen faktörler:

- Nüfus artışı
- Teknolojik gelişmeler
- Beklenti ve tahminler
- Faiz oranı

Toplam talep yönünden incelendiğinde dengeyi değiştiren faktörler;

Para politikası: Daraltıcı para politikasında toplam talep azalır. Genişletici para politikasında toplam talep artar.

Maliye politikası: Daraltıcı maliye politikasında vergi oranları artar ya da kamu harcamaları azalır. Toplam talep azalır.

Genişletici maliye politikasında vergi oranları azalır ya da kamu harcamaları artar. Toplam talep artar.

Toplam arz yönünden incelendiğinde dengeyi değiştiren faktörler;

Arz şokları, pozitif ve negatif arz şoklarıdır. Özellikle petrol gibi enerji ürünlerinin maliyetlerinde meydana gelen artış negatif, azalış ise pozitif arz şokuna neden olur. Negatif arz şoku toplam arzı azaltır. Pozitif arz şoku toplam arzı arttırır.

GSYH ve Ekonomik Büyüme Göstergeleri

GSYH: Ekonominin gelişmişliğini, yapısını ve güncel durumunu belirtmesi açısından ekonomik büyüme ile ilgili göstergelerin dikkate alınması gerekmektedir. Makroekonomik göstergeler ülkeler arasında istatistiksel karşılaştırmalar ile analizler yapılmasını sağlamaktadır.

GSYH (Milyar \$)	2000	2005	2010	2015	2020
ABD	10.252	13.037	14.992	18.238	20.953
Çin	1.211	2.286	6.087	11.062	14.723
Almanya	1.943	2.846	3.396	3.356	3.846
Güney Kore	576	935	1.144	1.466	1.638
Brezilya	655	892	2.209	1.802	1.445
Rusya	260	764	1.525	1.363	1.483
Türkiye	274	506	777	864	720
Dünya	33.816	47.774	66.488	75.112	84.747

Kaynak: Dünya Bankası

2000 yılında Çin 1,2 trilyon dolar, ABD ise 10,3 trilyon dolar GSYH seviyesine sahip bulunmaktaydı. 2020 yılı verilerine göre Çin 14,72 trilyon dolar, ABD ise 20,95 trilyon dolarlık GSYH rakamlarına erişmiştir.

GSYH Payı	2000	2005	2010	2015	2020
ABD	30,32%	27,29%	22,55%	24,28%	24,72%
Çin	3,58%	4,78%	9,16%	14,73%	17,37%
Almanya	5,75%	5,96%	5,11%	4,47%	4,54%
Güney Kore	1,70%	1,96%	1,72%	1,95%	1,93%
Brezilya	1,94%	1,87%	3,32%	2,40%	1,70%
Rusya	0,77%	1,60%	2,29%	1,82%	1,75%
Türkiye	0,81%	1,06%	1,17%	1,15%	0,85%

Dünya toplam GSYH içinde bazı ülkelerin aldığı pay incelendiğinde ilk sırada ABD ikinci sırada Çin yer almaktadır. ABD tek başına toplam GSYH'nın yaklaşık ¼'ünü gerçekleştirmektedir. Çin'in payı ise 2000 yılında %3,58 iken devamlı artış göstererek 2020 yılında %17,37'ye ulaşmıştır.

Yıl	Türkiye GSYH (Milyar \$)	Dünya GSYH (Milyar \$)	Türkiye'nin Dünya GSYH içindeki Payı
2000	274	33.816	0,81%
2001	202	33.609	0,60%
2002	240	34.884	0,69%
2003	315	39.129	0,80%
2004	409	44.096	0,93%
2005	506	47.774	1,06%
2006	557	51.769	1,08%
2007	681	58.321	1,17%
2008	770	64.014	1,20%
2009	649	60.730	1,07%
2010	777	66.488	1,17%
2011	839	73.654	1,14%
2012	881	75.312	1,17%
2013	958	77.440	1,24%
2014	939	79.558	1,18%
2015	864	75.112	1,15%
2016	870	76.305	1,14%
2017	859	81.193	1,06%
2018	778	86.268	0,90%
2019	761	87.568	0,87%
2020	720	84.747	0,85%

Kaynak: Dünya Bankası

Türkiye GSYH'sı 2000 yılında 274 milyar dolar iken 2001 krizi nedeniyle 2001 yılında 202 milyar dolara gerilemiş izleyen yıllarda ise 2008 yılına kadar her yıl artış göstererek 2008 yılında 770 milyar dolara ulaşmıştır. 2008 yılında ABD de başlayan kriz sonrasında 2009 yılında 649 milyar dolara gerilemiş, 2013 yılına kadar ise tekrar artışa geçmiştir. 2013 yılında 958 milyar dolar olan GSYH rakamları izleyen yıllarda sürekli azalış ivmesine girmiştir.

Yıl	GSYH (Yıllık reel değişim %)
2011	11,2
2012	4,8
2013	8,5
2014	4,9
2015	6,1
2016	3,3
2017	7,5
2018	3,0
2019	0,9
2020	1,8

Kaynak: TÜİK

Her ne kadar ABD doları bazında 2013 yılından sonra GSYH rakamları gerilese de TÜİK'in açıkladığı verilere göre reel GSYH, 2013 sonrasında da artış göstermiştir. 2017 yılında reel GSYH daki artış %7,5 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'de sektörlerin GSYH içindeki payları

	2011	2016	2020
Tarım Sektörü	%8,2	%6,1	%6,7
Sanayi Sektörü	%19,7	%19,6	%22,8
İnşaat	%7,1	%8,5	%5,2
Hizmetler Sektörü	%53,0	%54,0	%54,7

Ana sektörler açısından, GSYH'nin sektörel olarak en önemli unsurunun hizmetler sektörü olduğu görülmektedir. Tarım sektörü değişen göç olgusu, tercihler, devlet politikaları, eğitim düzeyi gibi faktörler nedeni ile GSYH içindeki payını yıllar geçtikçe kaybetmiştir.

Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla: (Kaynak: Dünya Bankası)

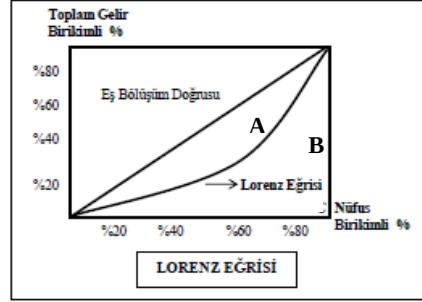
Kişi Başı Milli Gelir (\$)	2000	2005	2010	2015	2020
ABD	36.335	44.115	48.467	56.863	63.593
Almanya	23.636	34.507	41.532	41.087	46.208
Güney Kore	12.257	19.403	23.087	28.732	31.631
Çin	959	1.753	4.550	8.016	10.435
Brezilya	3.750	4.790	11.286	8.814	6.797
Rusya	1.772	5.323	10.675	9.313	10.127
Türkiye	4.337	7.456	10.743	11.006	8.536

Türkiye Kişi Başına GSYH (ABD)	
2011	11.289
2012	11.675
2013	12.582
2014	12.178
2015	11.085
2016	10.964
2017	10.696
2018	9.793
2019	9.208
2020	8.597

Türkiye'de 2013 yılında 12.582 dolara yükselmiş olan kişi başına milli gelir, 2013 sonrasında düzenli olarak her yıl gerilemeye devam etmektedir.

Lorenz Eğrisi: Kişi başına düşen GSYH'nın toplum içinde ne kadar adil dağıldığını gösteren eğridir.

Tam Eşitlik doğrusu olarak da ifade edilen eş bölüşüm

doğrusu, gelir adaletinin tam olarak sağlandığı gelir ve nüfus yüzdesi durumunu göstermektedir. Lorenz eğrisi ne kadar eş bölüşüm

doğrusundan uzaklaşırsa gelir dağılımında adaletsizlik o derece artış göstermektedir.

Gini Katsayısı: Lorenz eğrisinden yola çıkarak şekilde yer alan A ve B alanlarına göre Gini Katsayısı belirlenmektedir.

$$\text{Gini Katsayısı} = \frac{A}{A+B} \text{ ile hesaplanmaktadır.}$$

A alanının sıfır olduğu durumda Gini Katsayısı da sıfır olarak hesaplanır. Bu durumda gelir dağılımında tam adaletin sağlandığı mutlak eşitlik doğrusu üzerinde ekonomi dendedir.

A alanı büyüdükçe yani Gini Katsayısı 1'e yaklaştıkça gelir adaletsizliği artış göstermektedir.

Gini Katsayısı 0-1 aralığında değerler alır.

TÜİK verilerine göre Türkiye'nin Gini Katsayısı 2020 yılı için 0,402'dir.

Bütçe Dengesi: Bütçe dengesi kamu gelir ve giderlerinin dengede olması anlamına gelir.

Kamu geliri giderinden fazla olursa bütçe fazlası, kamu gideri gelirinden fazla olursa bütçe açığı oluşmaktadır.

Kamu gelirleri > Kamu giderleri → Bütçe Fazlası

Kamu gelirleri < Kamu giderleri → Bütçe Açığı

Kamu gelirleri; vergiler, harçlar, para ve vergi cezaları, resimler, şerefiyeler, parafiskal gelirler, para basmaktan doğan gelirler ve kamu borçlanmalarıdır.

Bu gelirler arasında en büyük pay vergilere aittir. Bütçenin en önemli finansman kaynağı devletin topladığı vergilerdir.

Kamu harcamalarını finanse etmek için devlet dolaylı ve dolaysız vergiler toplamaktadır. Dolaysız vergilerin payının daha yüksek olması arzu edilen bir durumdur. Türkiye'de dolaylı vergilerin bütçe gelirlerindeki payı daha yüksektir. Gelişmiş ekonomilerde ise bu durum tam tersi olarak gerçekleşmektedir.

Bütçe açığı oluşması halinde devletler genelde borçlanma yoluna gider. Borçlanma da bu yönü ile bir finansman kaynağıdır. Devletler bütçe açığı oluşmadığı durumda bile borçlanma yoluna gidebilmektedirler. Borçlanma günümüz şartlarında olağan bir finansman kaynağı haline gelmiştir. Borçların geri ödenmesi ve borç faizleri kamu giderleri içinde önemli bir paya sahip bulunmaktadır.

Kamu giderleri; Cari harcamalar, yatırım harcamaları, transfer harcamaları, reel harcamalardır.

Merkezi Bütçe Verileri (Milyar TL)

	2009	2014	2019	2020
Bütçe Giderleri	268,2	448,8	1.000	1.203,7
Bütçe Gelirleri	215,5	425,4	875,3	1.028,4
Bütçe Dengesi	-52,7	-23,4	-124,7	-175,3
Faiz Giderleri	53,2	26,6	99,9	133,9
Faiz Dışı Bütçe Dengesi	0,5	3,2	-24,8	-41,3

10 yıllık süreç için dikkat çeken nokta her yıl bütçe açığı verilmesidir. Diğer dikkat çeken hususlar ise artan bütçe açığının GSYH'ya olan oranında gözlenen artış ve son dönemlerde faiz dışı bütçe dengesinin pozitiften negatife dönmesi olarak görülmektedir. Yani bütçe gelirleri, faiz haricindeki giderleri bile karşılayamaz hale gelmiştir.

Merkezi Bütçe Verileri (GSYH Oranı)

	2009	2014	2019	2020
Bütçe Giderleri	%28,2	%25,7	%23,4	%23,9
Bütçe Gelirleri	%22,6	%24,3	%20,5	%20,4
Bütçe Dengesi	-%5,5	-%1,3	-%1,9	-%3,5
Faiz Giderleri	%5,6	%2,9	%2,3	%2,7

2009-2020 yılları arasında her yıl bütçe açığı verilmiştir.

Faiz dışı bütçe dengesi verileri doğrultusunda bütçe açığının en önemli nedenlerinden bir tanesinin faiz ödemeleri olduğu görülmektedir. Faiz ödemelerinin GSYH oranında ise 2019 yılına kadar düşüş yaşandığı gözlemlenmekte, ancak 2020 yılında artışa geçmiştir.

Hoş Olmayan Monetarist Aritmetik Hipotezi

Bu hipoteze göre bütçe açığı iç borçlanma ile finanse edildiğinde:

- Faiz oranları artacak,
- Artan faiz yükü ile borç yükü daha da artacak,
- Söz konusu borç yükü merkez bankasının para basması ile ödenecek,
- Parasal genişleme ise enflasyona neden olacaktır.

Hoş olmayan aritmetiğin ortaya çıkabilmesi için gerekli olan koşullar:

- Kamu borç stoğunun finansmanı için katlanılan faiz oranının ekonominin reel büyüme hızından yüksek olması (borç/hasıla oranının artmasına neden olur)
- Para otoritesinin para basarak senyora geliri elde edebilecek bir pozisyonda olması,
- Para otoritesinin bağımsızlığının olmaması ve maliye politikasını yürüten tarafın baskılarına boyun eğmesi

4.2. İstihdam ve İşsizlik İle İlgili Göstergeler

Belirli bir ücret karşılığında işgücünün üretim sürecinde bulunması haline **istihdam** denilmektedir. Tam gün çalışan kesimin emeğinin göstergesidir. Cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen kesimi temsil etmektedir. Cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin istihdam edildiği durum ise **tam istihdam** olarak tanımlanmaktadır.

İşsizlik, 15-65 yaş aralığı olarak kabul edilen yetişkin çalışma yaş aralığında olup çalışmayan ya da iş arayan kesimi ifade eder.

İşgücü ya da **emek gücü** çalışan ve işsiz olan kesimin toplamına denir.

İşsizlik oranı işgücü içindeki işsiz sayısının toplam işgücüne oranı ile bulunur.

$$\text{İşsizlik Oranı} = \frac{\text{İşsiz Sayısı}}{\text{Toplam İşgücü}} * 100$$

İşgücüne katılım oranı yetişkin nüfus içindeki işgücü oranıdır. Formül olarak;

$$\text{İşgücüne Kat. O.} = \frac{\text{İşgücü}}{\text{Yetişkin Nüfus}} * 100$$

İşsizlik kavramında iradi ve gayri iradi işsiz tanımları önem arz etmektedir.

İradi işsiz cari ücret seviyesinden daha fazlasını istediği için ya da daha iyi bir iş aradığı için kendi iradesi ile işsiz kalanlara denir. Bu kapsamdaki bireyler işsiz olarak kabul edilmezler.

Gayri iradi işsiz cari ücret düzeyinde çalışmaya razı olmasına rağmen işsiz kalan kesime denir.

Yıllar	15+ Yaş Kurumsal Olmayan Nüfus (A)	İşgücü Arzı (B)	İşgücüne dahil olmayan nüfus (A - B)	İşgücüne katılma oranı (B/A)
2011	53.985	25.594	28.391	47,41%
2012	54.961	26.141	28.820	47,56%
2013	55.982	27.046	28.936	48,31%
2014	56.986	28.786	28.200	50,51%
2015	57.854	29.678	28.176	51,30%
2016	58.720	30.535	28.185	52,00%
2017	59.894	31.643	28.251	52,83%
2018	60.654	32.274	28.380	53,21%
2019	61.469	32.549	28.920	52,95%
2020	62.579	30.873	31.706	49,33%

Kaynak: TÜİK**İşsizlik Türleri:**

Yapısal İşsizlik ekonominin yapısı gereği oluşan işsizlik türüdür. Coğrafi koşullar, işgücü becerisi, tüketici davranışları sonucu yaşanan talep daralmaları ile emek talebinin uyuşmamasından kaynaklanmaktadır.

Özellikle teknolojik gelişmeler, devlet politikaları değişikliği sonucunda görülmektedir.

Friksiyonel (Arzı) İşsizlik bireylerin yeni iş imkânı arama, iş beğenmeme, iş becerisi gibi nedenlerle kısa süreli olarak işsiz kalması durumunda gerçekleşmektedir.

Gizli İşsizlik marjinal verimliliği sıfır olan işçiler için kullanılmaktadır. Normalde bu bireyler çalışmakta olup üretim sürecine katkıda bulunmamaktadırlar. Bu nedenle gizli işsiz olarak adlandırılırlar.

Reel Ücret İşsizliği yüksek reel ücretlerde görülen işsizlik türüdür. Nispi ücretler ve ortalama reel ücretlere göre ortaya çıkabilmektedir.

Konjonktürel İşsizlik eksik talep işsizliği olarak da bilinmektedir. Mevcut istihdam seviyesinin üretim düzeyine yeteri kadar toplam talep meydana gelmediği durumlarda, eksik talebe bağlı olarak bu işsizlik türü görülmektedir.

Özellikle yatırımların azaldığı ve ekonomik daralma yaşandığı dönemlerde ortaya çıkmaktadır.

Mevsimsel İşsizlik mevsim şartlarına bağlı olarak görülen işsizlik türüdür. Özellikle tarım sektöründe görülür. Üretim mevsimi geldiğinde istihdam oranı artarken, mevsim dışı koşullarda istihdam azalmaktadır.

Doğal İşsizlik Oranı NAIRU olarak da gösterilmektedir.

Enflasyonu yükseltmeyen işsizlik oranı olarak da bilinir.

Friksiyonel işsizlik ve yapısal işsizliğin toplamı ile hesaplanmaktadır.

Doğal işsizlik oranının yükselmesine neden olan faktörler;

- ☐ Demografik değişimler;
- ☐ Devlet politikaları
- ☐ Arz şoku

Okun Yasası

$$\Delta u = -0,5(gy - gy^*)$$

Δu : İşsizlik oranındaki değişim

gy : Cari dönem büyüme oranı

gy^* : Potansiyel büyüme oranı

ABD ekonomisi için işsizlik oranındaki artışın GSMH'da yarattığı azalışı açıklayan denkleme "okun yasası" adı verilmektedir.

Bu denkleme göre işsizlikte %1'lik artış olduğu dönemde GSMH'da %2 azalma olmaktadır.

Okun yasası gelişmekte olan ülkeler için geçersizdir. Çünkü okun yasasının varsayımlarından biri, ülkedeki işsizliğin doğal işsizlik oranına yakın olması gerektirir.

İstihdam: Belirli bir ücret karşılığında işgücünün üretim sürecinde bulunmasına denilmektedir. Tam gün çalışan kesimin emeğinin göstergesidir. Cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen kesimi temsil eder. Cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin istihdam edildiği durum ise **tam istihdam** olarak tanımlanmaktadır.

İstihdam İle İlgili Veriler

2008 yılı ve krizin etkisinin devam ettiği yıllarda işsizlik oranlarının arttığı görülmektedir. Örneğin 2009 yılında Türkiye'de işsizlik oranı %13 seviyesini görmüştür.

2008 krizi sonrası istihdam konusunda en büyük gelişmeler ise ABD'de olmuştur. Buna göre 2010 yılında %10 seviyesinde olan işsizlik oranı 2017'de %4 seviyesine çekilmiş ancak 2020 yılındaki Covid-19 salgını nedeniyle işsizlik oranı tekrar %10'un üzerine çıkmıştır.. Almanya genel olarak %4-%6 aralığında işsizlik oranı yakalarken, Rusya bu dönemde %7'nin üstünde olan işsizlik oranını %5'lere çekmiştir. Türkiye'de 2019 yılında %13,7'ye yükselen işsizlik oranı 2020 yılında %13,11'e gerilemiştir.

İşsizlik Oranı (%)	2000	2005	2010	2015	2020
ABD	3,99	5,08	9,63	5,28	8,05
Almanya	7,92	11,17	6,97	4,62	3,81
Çin	3,26	4,52	4,53	4,63	5,00
Güney Kore	4,06	3,48	3,32	3,55	3,93
Brezilya	9,56	9,57	7,27	8,43	13,69
Rusya	10,58	7,12	7,37	5,57	5,59
Türkiye	6,50	10,64	10,66	10,24	13,11

Kaynak: Dünya Bankası

Tablo: Türkiye İstihdam Verileri

Yıllar	15+ Yaş Kurumsal Olmayan Nüfus (A)	İşgücü Arzı (B)	İstihdam Edilenler (C=A-B)	İşsizler (D)	İşsizlik oranı (%) (D/B)	İstihdam oranı (%) (C/A)
2011	53.985	25.594	23.266	2.328	9,10%	43,10%
2012	54.961	26.141	23.937	2.204	8,43%	43,55%
2013	55.982	27.046	24.601	2.445	9,04%	43,94%
2014	56.986	28.786	25.933	2.853	9,91%	45,51%
2015	57.854	29.678	26.621	3.057	10,30%	46,01%
2016	58.720	30.535	27.205	3.330	10,91%	46,33%
2017	59.894	31.643	28.189	3.454	10,92%	47,06%
2018	60.654	32.274	28.738	3.536	10,96%	47,38%
2019	61.469	32.549	28.080	4.469	13,73%	45,68%
2020	62.579	30.873	26.812	4.061	13,15%	42,85%

Kaynak: TÜİK

2020 yılı verilerine göre Türkiye'de yaklaşık 4,06 milyon işsiz bulunmaktadır. İstihdam edilen kişi sayısı ise 26,8 milyon civarındadır. Bu rakamlar doğrultusunda istihdam oranı %42,9; işsizlik oranı ise %13,15 olmuştur. İşgücüne katılım oranı ise %49,3'dur.

Tablo: Ana Sektörlerin İstihdamdaki Payı (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2011	23,3	20,8	7,2	48,7
2012	22,1	20,5	7,2	50,2
2013	21,2	20,7	7,2	50,9
2014	21,1	20,5	7,4	51,0
2015	20,6	20,0	7,2	52,5
2016	19,5	19,5	7,3	53,7
2017	19,4	19,1	7,4	54,1
2018	18,4	19,7	6,9	54,9
2019	18,2	19,8	5,5	56,5
2020	17,6	20,5	5,7	56,2

Kaynak: TÜİK

2020 verilerine göre:

- Hizmetler sektöründe çalışan sayısı 15 milyon 60 bin kişi
- Tarım sektöründe çalışan sayısı 4 milyon 716bin kişi
- Sanayi sektöründe çalışan 5 milyon 497 bin kişi
- İnşaat sektöründe çalışan 1 milyon 538 bin kişi bulunmaktadır.
- İstihdam olarak en yüksek payın hizmetler sektöründe olduğu görülmektedir. %56,2 oranı ile hizmetler sektörü istihdamın neredeyse yarısını karşılamaktadır.
- İnşaat sektörünün istihdam yapısındaki payı 2017 yılına kadar düzenli olarak artmış, sonrasında ise düşmeye başlamıştır. 2020 yılında payı %5,7 olarak gerçekleşmiştir.
- Tarımın istihdamdaki payı 2017 yılına kadar düşmüş sonrasında küçük bir artış göstermiştir.2020 yılında son 10 yıldaki en düşük seviyesine inmiştir.
- Tarımda %17,6 ve sanayide %20,5'lik oranlarda istihdam payından söz edilmektedir.

4.3. Fiyat İstikrarı ve Finansal Göstergeler

4.3.1. Fiyat İstikrarı ve Enflasyon

Enflasyon belirli bir dönemde fiyatlar genel düzeyindeki artıştır.

Enflasyon fiyatlar genel düzeyindeki artışı ifade ederken, **deflasyon** belirli bir zaman periyodunda fiyatlar genel düzeyinde görülen düşüşü tanımlamaktadır.

Enflasyon Çeşitleri:

Ortaya çıkma nedenine göre enflasyon

- Talep enflasyonu
- Maliyet enflasyonu

Hızına göre enflasyon

- İlmli enflasyon
- Aşırı enflasyon
- Hiperenflasyon

Talep enflasyonu cari mal ve hizmetlerin toplam talebi karşılayamaması sonucunda ortaya çıkmakta olup, ekonomide talep fazlası bulunmaktadır.

Talep fazlası oluşmasının nedenleri olarak

- piyasada dolaşan para miktarının artması,
- tüketicinin gelirinin artması,
- kamu harcamalarının artması

gösterilmektedir.

Toplam talebin mevcut istihdam yapısının üretebileceği mal ve hizmetlerin üstünde bir seviyeye çıkması sonucunda **daha fazla paranın daha az malı kovalaması** fiyatlar genel seviyesinde artışa neden olmaktadır.

Maliyet enflasyonu (arz enflasyonu) ücretlerin ve diğer girdilerin fiyatları arttırması sonucunda gerçekleşir.

- Ücret ve hammadde fiyatlarında gerçekleşen artışlar ile
- Nominal ücretlerin yükselmesi sonucunda mal ve hizmet fiyatlarının artması

maliyet enflasyonunun en önemli nedenleridir.

Enflasyon ile birlikte üretim hacminin daraldığı bu duruma **stagflasyon** adı verilmektedir.

Toplam arz eğrisinin ani olarak daha fazla sola kayması durumunda arz şoku yaşanmaktadır.

Hızına göre enflasyon çeşitleri:

🌀 **İlmli enflasyon:** Yıllık %1-10 aralığındaki enflasyon oranı ılımlı enflasyon olarak adlandırılır. Sürünen ya da sinsi enflasyon olarak bilinir.

□ Geleceğe ilişkin tahmin ve beklentiler daha net ve istikrarlıdır. Faiz oranı artışları öngörülebilir olmaktadır.

□ Nominal şartlarda sözleşmeler yapılabilir.

□ Üreticiler açısından avantajlıdır.

🌀 **Aşırı enflasyon:** Yüksek oranlı enflasyon olarak da bilinir.

□ Genel olarak yıllık fiyat artışları iki rakamlı ve hatta üç rakamlı olabilmektedir.

□ Uzun süreli enflasyon durumu kronik enflasyon olarak adlandırılır.

□ Yerel paranın değerini büyük ölçüde kaybetmesi nedeniyle yapılan sözleşmeler yabancı para birimine endekslenir.

□ Bireyler enflasyon oranının üstünde faiz getirisi sağlayan konut, arsa gibi malları satın almaya yönelirler.

🌀 **Hiperenflasyon:** Fiyatlar genel düzeyindeki çok hızlı artışlar olup, görülmesi zor olan bir enflasyon türüdür.

□ Genel olarak aylık %50 seviyesindeki artışlara denir. Çok daha yüksek oranlarda da görülebilir.

□ Savaş ve doğal afet zamanlarında uygulanan politikalar neden olabilmektedir.

Piyasa üretim hacminin üzerinde para arzı artışları en önemli nedenidir.

□ Yabancı paralar yerli paranın yerini alır. Yerli para tahrip olur.

Enflasyonun ekonomi üzerinde etkileri

□ Her mal için aynı oranda fiyat artışları söz konusu olmamaktadır. Nispi fiyatlardaki değişmelerin sonucu olarak malların üretimlerinde problemler ortaya çıkar.

□ Satın alma gücü zayıflar. Bireylerin sahip olduğu gelirin alım gücü düşer. Bu durumun bireyler ve toplum üzerinde psikolojik etkileri bulunmaktadır.

□ Yüksek enflasyon, gelir ve servet dağılımını yeniden düzenler. Adil gelir dağılımına olumsuz etkilerde bulunur.

□ Büyüme üzerinde olumsuz etkilerde bulunur. Yatırım harcamalarının azalması nedeni ile GSYH'de küçülme gözlemlenir.

□ Vergi düzenlemelerinin üzerinde etkide bulunmaktadır. Fiyat artışları sonucunda daha yüksek vergi dilimlerine giren bireylerin vergi yükü artmaktadır.

□ Yapılan sözleşmelerde yerli paranın değer kaybetmesi nedeni ile yabancı para tercih edilmektedir. Yani para ikamesi sorunu ortaya çıkar.

□ Ödemeler dengesini etkiler. Yurtiçi fiyatların artması ithal mallara olan talebi artırır. Ayrıca güvensiz ortam sonucunda sermaye ülke dışına kaçar.

Enflasyonla mücadele için çeşitli politikalar uygulanmaktadır.

Ekonomi politikası araçları kullanılarak fiyat istikrarının sağlanması amaçlanır. **Enflasyon dönemlerinde daraltıcı maliye ve daraltıcı para politikaları uygulanır.**

Daraltıcı maliye politikaları olarak kamu harcamaları azaltılır, vergi oranları artırılır. Ya da her ikisi beraber kullanılır. Amaç ise toplam talebi azaltmaktır. Daraltıcı para politikasında ise amaç likidite bolluğunu azaltmaktır. Piyasada dolaşan paranın miktarını azaltmak için para arzı kısılır ya da faiz oranı artırılır.

4.3.1.1. Enflasyon Göstergeleri

Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE)

Tüketim mallarını temel alan ve *yaşam maliyetini* gösteren bir endekstir. Ölçü olarak bireyin tükettiği seçilmiş mal ve hizmetlerden oluşan bir sepetin ortalama fiyat değişimleri kullanılmaktadır. Sabit bir yıl temel alınarak cari yıldaki fiyat değişimi gözlemlenmektedir.

TÜFE sepeti, tüketiciler tarafından bütçelerinde yer kaplayan ürünlerin fiyatlarında değişimlerin ağırlıklı ortalamasını hesaplamaya yarayan mal ve hizmetlerden oluşmaktadır. Anılan sepette, farklı ana harcama grupları yer almakta olup, bunların ağırlıkları zaman zaman güncellenmektedir. Sadece anılan grupların ağırlıkları değil, söz konusu gruplarda yer alan mal ve hizmetler de ihtiyaç dahilinde güncellenmektedir.

TÜFE sepetinde,

- gıda ve alkolsüz içecekler,
- alkollü içecekler ve tütün,
- giyim ve ayakkabı,
- konut,
- ev eşyası,

- sağlık,
- ulaştırma,
- haberleşme,
- eğlence ve kültür,
- eğitim,
- lokanta ve kafeler ve
- çeşitli mal ve hizmetler

ana grupları bulunmaktadır.

Mevcut durumda, anılan harcama gruplarından gıda ve alkolsüz içecekler sepet içinde en yüksek orana sahipken, eğitim en düşük oranla sepette yer almaktadır.

Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE)

Türkiye’de 2005 yılından itibaren Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) yerine kullanılmaya başlanan ve ürünlerin üretici fiyatlarının belirli dönemler üzerinden karşılaştırılması ile hesaplanan bir endekstir.

- Ücret ve girdi fiyatlarının hesaplanmasında,
- Üretimde verimlilik analizinin yapılmasında ve
- Uygun ekonomi politikalarının belirlenmesinde

yardımcı olmaktadır.

Çekirdek Enflasyon

Çekirdek enflasyon ülkeler arasındaki fiyat değişimlerini yaklaştırmak için bazı mal ve fiyat değişimine neden olan unsurların TÜFE ve ÜFE endekslerinden çıkarılması ile elde edilen bir enflasyon tanımıdır.

Çekirdek enflasyon ile birlikte dışsal etkiler barındıran özellikle enerji fiyatları gibi değişimler endekste kullanılmaz.

TÜFE ve GSYH Deflatörü Arasındaki Farklar

- GSYH deflatörü ülke içinde üretilen mal ve hizmetleri dikkate alırken TÜFE ithal malları da kapsamaktadır.
- GSYH deflatörüne konu olan mallar yıldan yıla dikkate değer bir değişiklik gösterebilirken, TÜFE sepetindeki mallar genel olarak daha küçük değişimlere uğramaktadırlar.
- Deflatör daha ayrıntılı olarak tüm mal ve hizmetlerin fiyat değişimlerini ölçmektedir. TÜFE ise mal sepeti içindeki tüketim mal ve hizmetlerini kapsamaktadır.
- TÜFE Laspayres endeksi, GSYH deflatörü Paasche endeksi formülasyonuna göre hesaplanmaktadır.

Enflasyonun Maliyetleri

Enflasyon sosyal ve ekonomik etkileri olup, enflasyon sorununun verdiği tahribatlar aşağıdaki gibidir;

Enflasyonist dönemlerde bankalar kullandıkları kredilerde kısıtlamaya gider, bu nedenle yatırımların azalır.

Enflasyon satın alma gücünü azaltır. Bireylerin ellerindeki paranın alım gücünün düşmesi bir vergi kesintisi gibi görülmektedir.

Kösele Maliyeti olarak adlandırılan kavram bireylerin enflasyonist dönemde elde nakit para tutmak yerine paralarını banka hesaplarında tutması ile gerçekleşmektedir. Nakit ihtiyacı olan bireyler sürekli bankaya gitmek zorunda kalacakları için bu duruma kösele (ayakkabı eskitme) maliyeti denir.

Enflasyonist dönemde reel faiz oranı düşük olacağından bankaların fon ihtiyacı olanlara sağladığı aracılık faaliyeti aksar. Enflasyon finansal sektörün işleyişine zarar verir.

Fiyat mekanizması nispi fiyat hareketlerinin bozulmasından dolayı piyasadaki işlevselliğini kaybeder.

Yüksek enflasyon oranları emek piyasasının işleyişine zarar verir. Enflasyonist dönemlerde daha sık iş değişimleri gözlemlenir. Özellikle enflasyonun etkilerinden arınmak için ücret artışı talepleri işverenin üretimini daraltması anlamına gelmektedir.

Yüksek enflasyon yerli para birimine zarar verir. Bireyler **para ikamesine** giderek daha fazla yabancı para bulundurmak ister. Ev sahipleri evlerini kiraya verirken yabancı para üzerinden işlem yapmak isterler. Yerli paranın enflasyonla alım gücünün düşmesi bireylerin döviz talebini arttırmaktadır.

Konu ile ilgili incelenmesi gereken diğer bir kavram da hoşnutsuzluk endeksidir.

Hoşnutsuzluk Endeksi=Enflasyon Oranı+ İşsizlik Oranı

4.3.2. Fiyat ve Finans Göstergeleri

4.3.2.1. Enflasyon Verileri

Dünya genelinde enflasyona yönelik en önemli süreç 1973 petrol krizi olarak belirtilmektedir. OPEC üyesi ülkelerin politik nedenlerle petrol ihracı konusunda aldıkları kararlar krize neden olmuş ve sanayi başta olmak üzere petrole dayalı sistemlere bağlı ülkeler oldukça etkilenmiştir. Negatif şok dalgası ile birlikte ülkelerde petrole bağlı olarak fiyat artışları görülmüştür.

Türkiye için enflasyon yıllardan beri süregelen bir sorundur.

Türkiye’de enflasyonu tetikleyen faktörler

- Yapısal sorunlar
- Sanayileşme politikaları
- İç pazarda rekabete dayalı piyasa düzeninin yerleştirilememesi
- Döviz kurlarında aşırı dalgalanmalar
- Kamu açıkları

Tablo: Yıllara Göre Hedeflenen ve Gerçekleşen Enflasyon

Yıl	Hedef	Gerçekleşme
2002	35	29,7
2003	20	18,4
2004	12	9,3
2005	8	7,7
2006	5	9,7
2007	4	8,4
2008	4	10,1
2009	7,5	6,5
2010	6,5	6,4
2011	5,5	10,4
2012	5	6,2
2013	5	7,4
2014	5	8,2
2015	5	8,8
2016	5	8,5
2017	5	11,92
2018	5	20,30
2019	5	11,84
2020	5	14,60
2021	5	36,08

Hedeflenen enflasyon oranı ile gerçekleşen enflasyon oranı arasındaki sapma özellikle 2017 yılı sonrasında yükselmiştir.

4.3.2.2. İç Borç Stoku

Kamunun yurtiçine olan borcunun ifadesi olan iç borç stoku diğer bir tanımla kamunun yurtiçindeki kişi ve kurumlara borçlanması anlamına gelmektedir. Devlet iç borçlanmayı yerli para cinsinden yapmaktadır. Bu işlem, Hazine tarafından çıkarılan Devlet İç Borçlanma Senetlerinin yurtiçi piyasalara ihraç edilmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Hazine bonusu kısa vadeli, devlet tahvili uzun vadeli borçlanma araçlarıdır.

Yıl	Kamu Brüt İç Borç Stoku	Kamu Brüt Toplam Borç Stoku
2007	273,3	355,0
2008	295,8	407,3
2009	347,4	464,8
2010	368,9	496,8
2011	387,6	546,0
2012	408,4	562,7
2013	430,3	622,9
2014	443,4	649,9
2015	474,2	722,1
2016	514,7	819,8
2017	596,6	954,6
2018	665,0	1.170,1
2019	846,1	1.448,8
2020	1.158,4	1.956,1

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Tablo'da görüldüğü üzere kamu brüt iç borç stoku artan bir eğilim göstermektedir. 2007 itibari ile 273,3 milyar TL olan brüt iç borç 2020 yılında 1.158,4 milyar TL olmuştur.

4.3.2.3. TCMB Rezervleri

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın rezervlerinde bulunan altın ve döviz miktarlarının göstergesidir. Merkez Bankası bulundurduğu rezervler sayesinde politika uygulamalarında daha aktif bir hareket ve hamle alanı bulabilmektedir. Rezervler;

- ✓ Yatırım ve likidite yetersizlikleri,
- ✓ Döviz kuru hedeflerinin aksaması,
- ✓ İç ve dış şoklar ile dengenin bozulması,
- ✓ Ekonomide yaşanabilecek güven sorunları,

gibi problemlerin çözümü için piyasaya güven sağlamaktadır.

Tablo. Yıllara Göre TCMB Rezervleri (milyon dolar)

Yıllar	Altın Rezervi	Brüt Döviz Rezervi
2007	2.764	71.263
2008	3.272	70.075
2009	3.727	69.631
2010	5.264	80.696
2011	9.888	78.452
2012	19.970	99.933
2013	20.872	110.958
2014	20.134	106.907
2015	17.548	92.927
2016	14.051	92.060
2017	23.527	84.193
2018	20.130	72.898
2019	27.087	78.609
2020	43.241	50.036

Rezervler Merkez Bankası'nın politika gücünü göstermektedir. 2020 yılı itibari ile altın rezervi yaklaşık 43,2 milyar dolar, brüt döviz rezervi ise yaklaşık 50 milyar dolar seviyelerindedir.

Güven Endeksleri

Güven endeksleri ekonominin genel durumu hakkında bilgi veren, gelecek ve mevcut zamanın değerlendirilmesi için kullanılan önemli göstergelerdir. Veri olarak 0-200 arasında değer alabilen endeksler hakkında basit bir analiz olarak, endekslerin 100'ün üstünde değerler alması beklenmektedir. 100'ün üstündeki endeksler için iyimser bir beklenti oluşmaktadır.

2020 Nisan ayı itibariyle

Tüketici Güven Endeksi:	54,9
Hizmet Sektörü Güven Endeksi:	46,1
İnşaat Sektörü Güven Endeksi:	44,7
Perakende Ticaret Sektörü Güven Endeksi:	44,7

Eylül 2020 itibariyle TÜİK tarafından hesaplama yöntemi değiştirilmiş olup, veriler geriye doğru düzeltilmiştir. Verilerde yapılan oynama sonucunda açıklanan yeni veriler aşağıdaki gibidir.

	2020 Nisan	2020 Aralık
Tüketici Güven Endeksi:	78,1	80,1
Hizmet Sektörü Güven Endeksi:	53,8	99,0
İnşaat Sektörü Güven Endeksi:	50,9	88,8
Perakende Ticaret Sektörü Güven Endeksi:	78,2	123,4

Kapasite Kullanım Oranı

Kapasite Kullanım Oranı bir işletme bazında ya da ülke geneli bir ölçek ele alındığında üretilebilecek kapasite ile mevcut üretim arasındaki analizin bir göstergesidir. Genel olarak toplam üretim kapasitesinin bir ölçüsüdür. Fiziksel üretimin gerçekleştirildiği imalat sanayi üzerinden hesaplanan bu oran TCMB tarafından şirketlere yapılan İktisadi Yönelim Anketi ile ölçülmektedir. Tam kapasite üretimin olduğu durum %100 ile ifade edilmektedir. Kapasite kullanım oranında meydana gelen artış, işletme faaliyetlerinde ve talepte artış olduğunu göstermektedir. TCMB verilerine göre kapasite kullanım oranı 2020 yılı Aralık ayında %75,6 olarak gerçekleşmiştir.

5- DIŞ TİCARET

5.1. Dış Ticaret Teorileri

Merkantilizm: 16. Ve 17. Yüzyılda ekonomik doktrine verilen genel isim olmakla birlikte dış ticaret teorilerinin başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Dış ticaret fazlası vermek ülke ekonomisine katkı sunar görüşü merkantilizmin özünü oluşturmaktadır.

Bu teoriye göre dış ticaret sıfır toplamı bir oyu olup, dış ticaret fazlası veren ülke kazanç, açık veren ülke ise zararla karşı karşıyadır.

Devletin ekonomiye güçlü şekilde müdahale etmesi, dış ticaret fazlaların altın ve gümüş gibi kıymetli madenlere yatırılması ve bunu gerçekleştirebilmek için ithalatı azaltıcı ihracatı artırıcı teşviklerde bulunulması gerektiği savunulur.

Mutlak Üstünlükler Teorisi: Adam Smith tarafından ortaya atılan mutlak üstünlükler teorisi serbest ticaret koşulları altında ülkelerin mutlak üstünlük sahibi olduğu malların üretiminde uzmanlaşması gerektiğini savunur.

İki ülke arasında gerçekleşen mal ticaretinde eğer bir ülke diğer ülkeye göre daha az kaynak kullanarak ya da daha ucuza üreterek avantaj sağlıyorsa o malın üretiminde uzmanlaşmaya gitmelidir.

Aşağıdaki örneğe göre Türkiye tüm kaynaklarını buğday üretmek için kullandığı zaman 60 ton, pamuk üretmek için kullandığında ise 20 ton üretebilmektedir. Fransa bütün kaynaklarını buğday üretimine ayırdığında 20 ton, pamuk üretimine ayırdığı zaman ise 60 ton üretebilmektedir.

Ürün/Ülke	Türkiye	Fransa
Buğday	60 ton	20 ton
Pamuk	20 ton	60 ton

Bu durumda iki ülkenin aynı şartlar altında ve eşit kaynaklarla üretim yaptığı düşünülürse Türkiye Fransa'nın 3 katı kadar daha fazla miktarda buğday üretebilmektedir. Yani Türkiye'nin buğday üretiminde mutlak üstünlüğü var demektir. Yine aynı şartlar altında ve eşit kaynaklarla üretim yapıldığı durumda Fransa Türkiye'nin 3 katı kadar daha fazla pamuk üretmektedir.

Fransa pamuk üretiminde mutlak üstünlüğe sahiptir. Sonuç olarak Türkiye buğday, Fransa pamuk üretmeli ve ihraç etmelidir.

Karşılaştırmalı (Mukayeseli) Üstünlükler Teorisi:

David Ricardo'nun geliştirdiği karşılaştırmalı üstünlükler teorisi serbest ticaret koşulları altında ülkelerden birinin her iki malın üretiminde de mutlak avantajı olduğu durumda ülkelerin iki mal arasında karşılaştırmalı üstünlük sahibi olduğu malın üretiminde uzmanlaşmasını belirtmektedir.

Aşağıdaki örneğe göre Türkiye tüm kaynaklarını buğday üretmek için kullandığı zaman daha 60 ton, pamuk üretmek için kullandığında ise 40 ton üretebilmektedir. Fransa ise tüm kaynaklarını buğday üretmek için kullandığında 20 ton, pamuk üretmek için kullandığında 10 ton üretebilmektedir.

Ürün/Ülke	Türkiye	Fransa
Buğday	60 ton	20 ton
Pamuk	40 ton	10 ton

Bu durumda Türkiye hem çay hem de pamuk üretiminde Fransa'dan daha avantajlıdır. Fakat Türkiye'nin iki mal arasında karşılaştırma yapıldığında pamuktaki avantajı daha fazladır. Buğdayda 60:20=3, pamukta 40:10=4 olduğu için Türkiye pamuk üretiminde, Fransa buğday üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip bulunmaktadır. Ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları malın üretiminde uzmanlaşmaya gidip, kaynaklarını daha etkin olarak kullanırlar. Ticaret, Türkiye'nin buğday, Fransa'nın pamuk ithal etmesi ile gerçekleşecektir.

Heckscher-Ohlin (Faktör Donatımı) Teorisi

İsveçli ekonomistler Eli Heckscher ile Bertil Ohlin tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriye göre ülkenin faktör yoğunluğunun bulunduğu malın üretiminde uzmanlaşması gerekmektedir. Bir ülke nispi olarak daha donanımlı ve zengin olduğu girdilerini o malın üretiminde kullanmalı ve o malı ihraç etmelidir.

Faktör Fiyatlarının Eşitlenmesi Teorisi

Heckscher-Ohlin teorisinden yola çıkılarak türetilen teorilerden biridir. Söz konusu teoriye göre bir ülkenin nispi faktör yoğunluğunun olduğu faktörü kullanan sektörlerde uzmanlaşması, söz konusu faktöre olan talebi artırırken, diğer faktörün talebinin de düşmesine neden olacaktır. Bu nedenle, yoğun olan faktörün fiyatı/ücreti artarken kıt faktörün fiyatı ise düşecektir. Uzun dönemde ise üretimde kullanılan faktörlerin fiyatları eşitlenecektir.

Stolper Samuelson dış ticareti incelerken serbest ticaretin ülkenin zengin olduğu, dış ticaret sınırlamalarının ise ülkenin nispeten daha az sahip olduğu faktör üzerinde etkili olduğunu gözlemlemiştir. Eğer serbest ticaret varsa ülkenin zengin olduğu faktör lehine gelir dağılımının değiştiğini saptamışlardır.

Leontief Paradoksu: Rus asıllı Amerikalı İktisatçı Wassily Leontief Amerikan Ekonomisi üzerinde Faktör Donatımı Teorisini incelemiştir. Faktör Donatımına göre ABD'nin sermaye yoğun malları ihraç edip emek yoğun malları ithal etmesi gerekirken, ABD sermaye yoğun mallar ithal edip emek yoğun mallar ihraç etmektedir. Bu duruma Leontief Paradoksu denir. Bu paradoksun oluşma nedeni ise ABD'deki işçilerin verimliliğinin diğer ülkelerdeki işçilere göre daha yüksek olması olarak gösterilmektedir.

Dış Ticaret Teorisinde Yeni Akımlar: Küreselleşen dünyada uluslararası ticaretin giderek artması ve önem kazanması, yoğunlaşması, yeni dış ticaret teorilerinin ortaya atılmasına neden olmuştur.

5.2. Ödemeler Bilançosu

Makroekonomik dengenin sağlanması konusunda yapılan analizleri sadece iç politikalar açısından değerlendirmek gerekmektedir. Ekonomide iç denge kadar dış dengenin sağlanması da önem arz etmektedir. İç politika açısından yatırım-tasarruf ve kamu harcamaları-vergiler eşitliklerinin dengede olması istenmektedir. Dış denge açısından da ülkenin döviz gelir ve giderleri arasında denge kurulması arzu edilir. Sermaye akımları ve ticari ilişkilerde denge sağlanması dış dengenin diğer bir ifadesidir.

- Ödemeler bilançosu belirli bir dönemde bir ülkenin uluslararası ticari ve ekonomik ilişkileri doğrultusunda yaptığı işlemleri ifade eder.
- Ödemeler bilançosu ülkenin ithalat ve ihracat verilerini belirleyerek ülkenin dış işlem hacmi ile ihracatın ithalatı karşılama oranı hakkında bilgi verir.
- Dış ticaret dengesi ülkenin uluslararası ticari ilişkilerinin seviyesini ve gelişmişlik düzeyini gösterir.
- Ödemeler bilançosu sermaye akımları hakkında bilgi verir ve ülkeye gelen sermayenin miktarını gösterir.

Ödemeler bilançosu iki önemli kavram ile gösterilmektedir.

Bu kavramlar;

- Cari İşlemler Hesabı,
- Sermaye Hesabı,
- Diğer Kalemler.

Cari İşlemler Hesabı: Cari işlemler hesabı mal ve hizmet ticaretini ifade etmektedir. Üç ana kalemi bulunmaktadır. Bu kalemler;

- Dış ticaret bilançosunu gösteren mal ticaretidir. Ticaret dengesini temsil etmektedir. Ülkenin ithalat ve ihracatını gösterir.
- Görünmeyen kalemler ya da diğer bir ifade ile hizmet ticaretidir. Turizm, navlun, sigorta, yurtdışı müteahhitlik hizmetleri, bankacılık gelirleri, işgücü gelirleri gibi kalemleri bulunmaktadır.
- Tek taraflı transferler ile cari işlemler dengesine ulaşmaktadır.

Sermaye ve Finans Hesabı: Sermaye ve finans hesabı menkul kıymetler, gayrimenkul alım satımı ve doğrudan sermaye yatırımlarını temsil etmektedir. İki tane alt kalemi bulunmaktadır;

- Uzun vadeli sermaye hareketleri (ithalat ve ihracatı)
- Kısa vadeli sermaye hareketleri

Diğer Kalemler: Cari işlemler ve sermaye hesabı haricinde de ödemeler bilançosu göstergeleri bulunmaktadır. Bu kalemler;

- Resmi Rezerv Hesabı kamunun resmi rezervlerini varlıkların alım satımı ile değerlendirmesi kalemidir.
- Net hata ve noksan ya da istatistiksel hata kalemi cari işlemler hesabında ya da sermaye hesabında oluşabilecek gecikme ve hataları ifade etmektedir.

Dış Ticaret Dengesi

Mal ve hizmet ihracatı ile mal ve hizmet ithalatı arasındaki farka dış ticaret dengesi denir.

Mal dengesi, bir ülkenin yurt dışına sattığı malların gelirinden yurt dışından aldığı malların bedelinin çıkarılması ile bulunur.

Hizmet Dengesi ise bir ülkenin yurt dışındaki yerleşiklere sağladığı turizm, ulaştırma, sigorta vb. hizmetler karşılığında elde ettiği gelirden yurt dışından yararlandığı benzeri hizmetlerin bedeli çıkarılarak bulunur.

Dış ticaret dengesi =İhracat (X) - İthalat (M) denklemi ile hesaplanır.

$\text{İhracat} = \text{İthalat} \rightarrow \text{Dış Ticaret Dengesi}$

$\text{İhracat} > \text{İthalat} \rightarrow \text{Dış Ticaret Fazlası}$

$\text{İhracat} < \text{İthalat} \rightarrow \text{Dış Ticaret Açığı}$

Dünya Bankalararası Finansal İletişim Kuruluşu (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication: SWIFT)

SWIFT, uluslararası para transferlerinde ödemenin yapılacağı karşı taraf bankayı tanımlamak için harf ve rakamlardan oluşan bir koddur.

SWIFT kodu 11 haneden oluşur.

A	A	A	A	B	B	C	C	D	D	D
Banka Kodu				Ülke		Şehir		Şube		

İlk dört karakter transferin gerçekleştirileceği bankayı, sonraki iki karakter bankanın yerleşik olduğu ülkeyi, daha sonraki iki karakter bankanın anılan ülkede yerleşik olduğu şehri son üç karakter ise paranın transfer edileceği bankanın şubesini temsil eder. Paranın transfer edileceği şube belirtilmediyse son üç hane olmaz ve kod 8 haneli olarak belirlenir (son üç hane yoksa transfer merkez ofis veya merkez şubeye gider).

Sadece uluslararası ödemeler değil yurtiçi yerleşiklerin döviz cinsi para transferleri de bir SWIFT kodu ile takip edilir.

Ara Kazanç Ticareti (Carry Trade)

Bir ülkeye faiz oranı farkı sebebiyle giren sermaye akımlarına ara kazanç ticareti veya taşıma ticareti denmektedir. Bir başka ifadeyle, faizi düşük bir döviz kurundan faizi daha yüksek bir döviz kuruna geçme işlemine carry trade adı verilir ve ara kazanç ticareti yapan yatırımcı faiz farkı kadar kar elde eder.

Faiz oranlarının yanı sıra cari döviz kuru ve beklenen döviz kuru da ara kazanç ticaretinin önemli bir belirleyicisidir.

Damping

Bir ülke yerli piyasada da sattığı bir malı yurtdışına yurtiçi fiyatından daha düşük fiyata satmasına damping denir. Bu da malın yurtdışına üretim maliyetinin altına satılması olarak tanımlanır. Bir başka ifadeyle, yerli ülke ihracatını arttırmak için ürünün fiyatını maliyetinin altında tutmakta ve haksız rekabete yol açmaktadır.

İthalatçı ülke yerli üreticileri korumak amacıyla damping uygulayan ülkenin ürün ve ürünlerine ek bir ithalat vergisi koyabilir. Bu vergiye **anti-damping vergisi** denir.

Dünya Ticaret Örgütüne Üye Ülkeler İçin ‘En Çok Kayrılan Ülke’ Kuralı Ve İstisnaları

‘En Çok Kayrılan Ülke’ prensibine göre, aşağıda yer alan istisnalar hariç, DTÖ’ye üye iki ülke, aralarındaki ekonomik, siyasi ve kültürel benzerlikler sebebiyle birbirlerine gerçekleştirdikleri yatırım ve ticaret ayrıcalıklarını diğer DTÖ’ye üye ülkelere de tanımak zorundadır.

Ancak ‘En Çok Kayrılan Ülke’ prensibinde bazı istisnalar bulunmaktadır:

1. **Gümrük Birliği:** Herhangi bir gümrük birliğine bağlı ülkeler, kendi aralarında ‘En Çok Kayrılan Ülke’ prensibinin gerektirdiğinin altında oranlarda gümrük vergisi belirleyebilirler ya da gümrük vergisini tamamen kaldırabilirler.

2. **Serbest Ticaret Anlaşmaları:** Benzer şekilde herhangi bir serbest ticaret anlaşmasına imza atan ülkeler de kendi aralarında ‘En Çok Kayrılan Ülke’ prensibinin gerektirdiğinden daha düşük oranlarda gümrük vergisi

belirleyebilirler ya da gümrük vergisini tamamen kaldırabilirler.

3. **Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi:** Gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere özel indirimli gümrük tarifesi uygulayabilirler.

4. **Anti-damping vergileri ve telafi edici vergiler:** Eğer herhangi bir damping uygulaması tespit edilirse, dampinge maruz kalan ülke anti-damping vergisi veya telafi edici vergi uygulayabilir.

Net Hata Noksan Kalem

Ödemeler dengesi tablosunda, tabloyu denkleştirici bir nitelikte yer alan “net hata ve noksan” kalemi cari işlemler hesabı ile rezerv varlıklar dahil sermaye ve finans hesapları toplamının, çeşitli hata ve noksanlıklardan ötürü sıfırdan farklı sonuç vermesi nedeniyle söz konusu sonucun negatif işaretli miktarı kadarının ödemeler dengesi hesaplarına kaydedilerek ödemeler dengesi bakiyesinin sıfır olmasını sağlayan kalemdir.

Net hata noksan kaleminin oluşmasının nedenleri:

- 1) Zaman uyumsuzluğu nedeniyle ihracat veya ithalatta malın hareketi ile malın bedelinin ödenmesinin farklı bilanço dönemlerine yansması
- 2) Beyana dayalı işlemlerde beyan ile fiili durumun uyuşmaması
- 3) Kayıt dışı işlemler nedeniyle ödemeler dengesindeki çeşitli kalemlerden elde edilen gelirlerin veya giderlerin ödemeler dengesi bilançosuna yansımaması,
- 4) Ödemeler dengesine ilişkin veriler toplanırken ve kaydedilirken yapılan hatalar

Bankalar ile merkez bankasında gerçekleştirilen işlemler ödemeler dengesine birebir yansıtıldığından yukarıda bahsi geçen hususlardan sadece 4 numaralı bölüm ilgili ekonomik birimler için söz konusu olabilirken, diğer hususların özel sektörden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Net hata noksan kaleminin küçük ve değişen işaretli tutarlardan oluşması, verilerin nispeten daha sağlıklı elde edildiğinin, kayıt dışılığın az olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilirken, anılan kalemin tutarının büyük ve sürekli aynı işaretli olması ise kayıt dışılığın yüksek olduğuna ve/veya ölçümlemede sistematik hatalar yapıldığına işaret olarak yorumlanır.

Sermaye Koruma Tamponu

Sermaye koruma tamponu, makroiktisadi bozulmalar ve krizler nedeniyle karşılaşılabilecek zarar ve kayıplar nedeniyle öz kaynakların sermaye yeterliliğine ilişkin düzenlemelere göre yetersiz kalmasının önüne geçilmesi amacıyla bankalarca bulundurulması beklenen ilave çekirdek sermaye tutarıdır.

Sermaye koruma tamponu bankacılık sektörünün maruz kalabileceği risklerden korunmak için bir araçtır.

Basel III kriterlerine göre çekirdek sermaye yeterliliklerine ilaveten %2,5 olması gerekmektedir.

Döviz Piyasası ve Döviz Kuru Rejimleri

Reel Döviz Kuru = Nominal Döviz Kuru x (Yurtdışı Fiyatlar Genel Düzeyi/Yurtiçi Fiyatlar Genel Düzeyi)

Yabancı paranın yerli para cinsinden değeri iki şekilde ifade edilebilir:

□ **Düz Kur:** Yerli para ve yabancı paranın direkt birbirleri cinsinden ifade edilmesidir.

□ **Çapraz Kur:** Yerli para ve yabancı para arasındaki kurun bir diğer yabancı para cinsinden ifade edilmesidir.

Örneğin; 1 USD = 5.61 TL ve 1 EURO = 6.34 TL iken çapraz kur

EURO/USD=1.13

olarak hesaplanır.

5.3.1. Sabit Kur Rejimi

Sabit döviz kuru rejiminde kurlar idari karar alma mekanizmaları tarafından belirlenir.

Bu rejimin dezavantajları şunlardır:

□ Merkez bankasının kullandığı para politikası araçlarından bir tanesi olan döviz kurunun sabit olması, Merkez Bankasının para arzını artırma veya azaltma imkânını kısıtlar.

□ Kurların sabit olması, zamanla yerli paranın değerinin artmasına ve ithalatın artmasına neden olur. Artan ithalatın olumlu etkileri olmakla birlikte dış ticaret açığının artmasına da neden olur. Sabit kur rejiminin en büyük dezavantajı ödemeler dengesinde bu tip sorunlara neden olmasıdır.

□ Sabit kur rejiminin neden olduğu dış ticaret açıklarını gidermek için devalüasyon uygulamasına başvurulur. Ancak devalüasyon, ödemeler dengesindeki problemleri çözmekte her zaman başarılı olamamaktadır.

5.3.2. Esnek Kur Rejimi

Esnek kur rejiminde kurların belirlenmesi piyasa güçlerine bırakılmaktadır. Bir başka ifade ile döviz kuru, döviz piyasasında oluşan arz ve talebe göre oluşmaktadır.

Esnek kur rejiminin olumlu yönleri şunlardır:

□ Ödemeler dengesi, piyasadaki arz ve talebe bağlı olarak kendiliğinden gerçekleşir ve devletin müdahalesine ihtiyaç duyulmaz.

□ Merkez Bankası, döviz kuruna müdahalelerde bulunarak para arzını istenilen düzeye çekebilmektedir.

□ Olası bir ödemeler dengesi sorununda devlet müdahalesi gerekli olmaksızın piyasa aktörleri kendiliğinden çözüm üretmektedir.

□ Para politikası daha etkin şekilde uygulanabilmektedir.

5.3.3. Karma Rejimler

Günümüz ekonomilerinde sabit kur rejimi ve esnek kur rejiminin tek başına ve katı olarak uygulanması pek tercih edilmemektedir. Ülkeler genellikle her iki rejimin de olumsuz etkilerini bertaraf edecek karma kur rejimleri uygulamaktadırlar. Bu uygulamalardan bazıları şunlardır:

□ **Kayan Kur Rejimi:** Bu rejimde kur değişimlerini sürekli olarak takip eden Merkez Bankaları, en ufak değişikliklere bile sık sık müdahale eder.

□ **Ayarlanabilir Kur Rejimi:** Sabit kur rejimine daha yakın olan bu rejimde kur bir süreliğine sabit tutulur. Bu süre içinde kurda bir değişme olursa Merkez Bankaları müdahale eder.

□ **Ortak Dalgalanma Rejimi:** Birden fazla ülkenin paraları, diğer ulusal paralara karşı ortak dalgalanmaya bırakılır. Avrupa Para Sistemi'nin uyguladığı sistem bu rejime benzerdir.

□ **Gözetimli Dalgalanma Rejimi:** Kurlar dalgalanmaya bırakılmakla birlikte esnek kur rejiminden farklı olarak, aşırı dalgalanmalarda Merkez Bankaları veya yetkili diğer otoriteler kura müdahale ederek aşırı dalgalanmaları giderirler.

□ **Döviz Kuru Bandı Rejimi:** Döviz kurunun ulaşabileceği minimum ve maksimum sınırları içeren bir döviz kuru bandı önceden ilan edilir ve döviz kuru bu bant içerisinde dalgalanmaya bırakılır. Döviz kuru bandındaki minimum ve maksimum kur arasındaki farkın az ya da çok olmasına göre dar döviz kuru bandı ya da geniş döviz kuru bandı rejimleri uygulanabilmektedir. Döviz kuru, bantta belirlenen minimum sınırların altına düşer veya maksimum sınırları aşarsa yetkili otoriteler kura müdahale eder.

5.4. Ödemeler Dengesi, Dış Ticaret ve Politika Uygulamaları

Ödemeler dengesi basit bir ifade ile cari işlemler ile sermaye hareketlerinin eşit olduğu seviyeyi göstermektedir.

Ödemeler dengesinde yaşanan açıkların giderilmesi için ekonomi politikaları uygulanmaktadır.

Bu doğrultuda uygulanan dış ticaret politikasının amaçları;

- Dış Ödemeler Dengesizliklerinin Giderilmesi:
- Otarşi: Otarşi ekonomik olarak bir ülkenin kendine yetebilmesini ifade etmektedir. Bunun için uygulanan dış ticaret politikaları uluslararası ticareti azaltmaya yöneliktir.
- Tam İstihdamı ve İç İstikrarı Sağlamak:
- Hazineye Gelir Sağlamak:
- Dış Rekabetten korunma:
- Ekonomik Kalkınma ve Refahı Arttırmak:
- Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi:
- Sosyal ve Siyasal Nedenler: Devletin sosyal ve siyasal düşünce doğrultusunda gelir dağılımını belirli bir grup üzerinden lehte ve aleyhte değiştirmesi dış ticaret politikaları ile mümkün olmaktadır.

Ödemeler dengesinde yaşanan açıkların giderilmesi için ekonomi politikaları uygulanmaktadır. Dış ticaret politikası araçları bu konuda etkili olmaktadır.

Temel dış ticaret politikası araçları:

- Gümrük tarifeleri,
- Kotalar,
- Tarife-dışı araçlar,
- İhracatın özendirilmesi,
- Bağlı ticaret.

Gümrük tarifeleri: Gümrük tarifeleri genel olarak bir ülkeden ithal edilen mallar üzerinden alınan vergilerdir. İhraç edilen mallardan da alınabilmektedir. Gümrük tarifelerinin amacı devlete gelir sağlamak ve uluslararası piyasada ticareti yapılan malın arzını düşürerek fiyatları arttırmaktır.

Tarife dışı araçlar: Gümrük tarifelerinin gelişen uluslararası ticaret ve çok taraflı anlaşmalar nedeniyle daha önceki yıllardaki etkinliğinin azalması sonucunda tarife dışı araçların rolü ön plana çıkmıştır. Tarife dışı araçlarda en önemli pay miktar kısıtlamalarıdır. Tarife dışı araçların en önemli amacı döviz çıkışına yol açan işlemleri kısıtlamaktır. Başlıca tarife dışı araçlar;

• **Miktar kısıtlamaları** devletin ithalat miktarı üzerinde yaptığı kısıtlamaları ifade etmektedir. İthalat kotaları, yasaklamalar ve kambiyo denetimi gibi önlemler miktar kısıtlamalarıdır.

• **Tarife Benzeri Faktörler** uygulama bakımından gümrük tarifelerine benzeyen bu politika aracı, ithalatın daha pahalı hale gelmesine ve iç endüstrilerin gelişmesine imkân sağlamaktadır.

• **Görünmez Engeller** temel hedef olarak diğer politika araçlarının hedeflerini taşımasa da kamu güvenliği ve halk sağlığı gibi konular nedeniyle dış ticareti kısıtlayıcı etkide bulunmaktadır.

• **Gönüllü İhracat Kısıtlamaları** ithalatçı ve ihracatçı ülke arasındaki anlaşmanın gereği olarak ithalatçı ülkenin ihracatçı ülke mallarına koyduğu kotaları ifade etmektedir. İç piyasanın korunması ve istihdamın artırılması amaçlanmaktadır.

İhracatın özendirilmesi: Dış ticaret politikasının döviz gelirlerini arttıracak işlemler doğrultusunda şekillenmesini ifade etmektedir. İhracatçının teşvik edilerek ülkeye daha çok döviz kazandırması bu politika aracının temel hedefini oluşturmaktadır.

Bağlı ticaret: Devlet kanalı ile yürütülen, uluslararası anlaşmalara dayanan ve döviz tasarrufu sağlamayı hedefleyen bir dış ticaret politikası aracıdır. Geleneksel yöntem olarak takas ve takasın biraz daha modern biçimi olan kliringden oluşmaktadır.

• **Takas,** iki üç ya da dört taraflı olarak yapılabilir. İkili anlaşma durumunda iki farklı ülkedeki ihracatçı firma ve ithalatçı firma, ticareti mal üzerinden yaparak döviz transferi yapmayabilirler. Eğer bir taraf mala ihtiyaç duymuyorsa ithalat hakkını başka bir firmaya devredebilir.

• **Kliring** mal ticaretine dayanır ve takasın biraz daha geliştirilmiş halidir. Takastan farklı olarak ithalatçı ve ihracatçı doğrudan ilişki içinde bulunmazlar. Kliring anlaşması imzalamış ülkeler kliring ofisleri ve Merkez Bankaları aracılığı ile bu işlemi yapabilmektedir. İthalatçılar ithal ettikleri malların bedelini ülke içinde kendi ülke para biriminden ödeyebilmektedirler. Bu ödemeler anlaşmalı ülkedeki alacaklılara ulaştırılır. Böylece **ticaret esnasında döviz kullanılmamış olur.**

5.5. Ödemeler Dengesi İle İlgili Göstergeler

Ödemeler bilançosu bir ülkenin ülke sınırları dışındaki birimler ile olan ticari ilişkilerinin göstergesidir.

Türkiye'nin dış ticaret hacmi 2020 verileri ile 390 milyar dolardır. Dış ticaret hacminin yaklaşık 220 milyar dolarlık kısmını ithalat, 170 milyar dolarlık kısmını da ihracat oluşturmaktadır.

Tablo: Ödemeler Dengesi (Milyon ABD Doları)

	2018	2019	2020	2021
A.CARİ İŞLEMLER HESABI	-21.740	5.303	-35.537	-14.882
A.1.İhracat	178.909	182.200	168.387	224.766
A.2.İthalat	219.635	198.981	206.250	253.927
A.a.Mal Dengesi	-40.726	-16.781	-37.863	-29.161
A.3.Hizmet Gelirleri	58.627	62.741	35.429	56.789
A.4.Hizmet Giderleri	28.453	28.657	23.891	31.628
A.b.Mal ve Hizmet Dengesi	-10.552	17.303	-26.325	-4.000
A.5.Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	6.131	6.331	6.221	6.725
A.6.Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	18.075	19.156	15.613	18.505
A.c.Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	-22.496	4.478	-35.717	-15.780
A.7.İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	756	825	180	898
B.SERMAYE HESABI	80	34	-36	-70
C.FINANS HESABI	11.427	-1.269	-7.618	-27.808
C.8.Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	3.590	2.945	3.239	6.452
C.9.Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Olusumu	12.505	9.573	7.831	14.149
C.10.Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	1.092	6.342	2.894	2.295
C.11.Portföy Yatırımları: Net Yukumluluk Olusumu	176	3.579	-6.662	3.056
C.11.1.Hisse Senetleri	-1.131	406	-4.255	-1.434
C.11.2.Borç Senetleri	1.307	3.173	-2.407	4.490
C.12.Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	12.281	8.789	-1.884	18.689
C.12.1.Merkez Bankası	0	0	0	0
C.12.2.Genel Hükümet	110	110	33	16
C.12.3.Bankalar	7.557	5.703	-4.080	7.506
C.12.4.Diğer Sektörler	4.614	2.976	2.163	11.167
C.13.Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Olusumu	-7.145	6.193	10.698	38.039
C.13.1.Merkez Bankası	4.366	2.542	12.678	4.778
C.13.2.Genel Hükümet	-822	-920	-413	6.008
C.13.3.Bankalar	-14.427	-525	3.393	6.356
C.13.4.Diğer Sektörler	3.738	5.096	-4.960	20.897
Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	-33.087	6.606	-27.955	12.856
D.NET HATA VE NOKSAN	22.710	-282	-3.907	10.474
GENEL DENGE	10.377	-6.324	31.862	-23.330
E.REZERV VARLIKLAR	-10.377	6.324	-31.862	23.330
E.14.Resmi Rezervler	-10.377	6.324	-31.862	23.330
E.15.Uluslararası Para Fonu Kredileri	0	0	0	0
E.16.Ödemeler Dengesi Finansmanı	0	0	0	0

Tablo. Yıllara Göre Dış Ticaret Verileri (milyar dolar) İhracat

	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
	Değer	Değişim	Değer	Değişim		
2013	161,48	-0,4	260,82	6,4	-99,34	422,30
2014	166,50	3,1	251,14	-3,7	-84,63	417,65
2015	150,98	-9,3	213,62	-14,9	- 62,64	364,60
2016	149,24	-1,1	202,19	-5,4	- 52,94	351,44
2017	164,49	10,2	238,72	18,1	-74,22	403,21
2018	177,17	7,7	231,15	-3,2	-53,98	408,32
2019	180,84	2,1	210,34	-9,0	-29,50	391,18
2020	160,64	-6,2	219,52	4,36	-49,88	389,15

Türkiye dış ticaret verileri doğrultusunda dış açık veren bir ülke konumundadır.

5.5.1. Dış Borç Stoku

Yurtdışı piyasalardan borçlanmayı ifade etmektedir. Bu borçlanma çeşitli yollarla yapılabilmektedir. Bunlar;

- Uluslararası Finans Kuruluşları,
- Devletler,
- Tahvil ihracıdır.

Kamu sektörünün, TCMB ve özel sektörün borçları dış borç stokunu oluşturur.

2019'un 4. çeyreği verilerine göre kamu sektörünün dış borcu yaklaşık 154 milyar dolar, TCMB'nin dış borcu 8,4 milyar dolar, özel sektörün dış borcu ise 273 milyar dolardır. Dış borç stokunun önemli bir kısmını özel sektör borçları oluşturmaktadır. 2017 sonrası özel sektör dış borcu azalış göstermektedir.

2019 yılının 4. çeyreğinde toplam dış borç stoku yaklaşık 436 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu verinin GSYH'ye oranı ise %58'dir.

Tablo: Dış Borç Stoku

(Milyar ABD Doları)	Dış Borç Stoku			TÜRKİYE BRÜT DİŞ BORÇ STOKU (I+II+III)	TÜRKİYE BRÜT DİŞ BORÇ STOKU / GSYH (%)
	Kamu	TCMB	Özel Sektör		
2011	96,3	9,3	215,0	320,7	38,3
2012	107,0	7,1	243,3	357,4	40,7
2013	118,9	5,2	281,2	405,3	42,3
2014	121,3	2,5	293,3	417,1	44,4
2015	116,9	1,3	284,9	403,1	46,5
2016	123,9	1,1	281,3	406,3	46,7
2017	136,5	1,8	313,3	451,5	52,6
2018	143,1	5,9	278,4	427,4	53,6
2019	159,5	8,4	248,5	416,4	54,8
2020	176,3	21,4	235,5	433,1	60,4

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

2011-2020 yıllarını kapsayan 10 yıllık dönemde Türkiye'nin brüt dış borç stoku 320,7 milyar ABD Doları'ndan 433,1 milyar ABD Dolarına, Türkiye'nin brüt dış borcunun GSYH'ya oranı ise %38,3 seviyesinden %60,4 seviyesine yükselmiştir.

5.5.2. Cari İşlemler Dengesi

Cari işlemler hesabı ülkenin belirli bir dönemde diğer ülkelere mal ve hizmet satışı ve alışından kaynaklanan gelir ve giderleri göstermektedir. Mal ticareti, hizmet ticareti, gelirler ve cari transferler bu kısımda değerlendirilmektedir.

Sermaye hesabı uzun ve kısa vadeli sermaye hareketlerini temsil etmektedir.

Resmi Rezerv Hesabı kamunun resmi rezervlerini varlıkların alım satımı ile değerlendirmesi kalemidir.

Net hata ve noksan ya da istatistiksel hata kalemi cari işlemler hesabında ya da sermaye hesabında oluşabilecek gecikme ve hataları ifade etmektedir.

Ödemeler dengesini sağlamak için bu kalemlerin verdiği açıklar ve fazlalar önem arz etmektedir. Amaç genel olarak denge sağlamaktır.

Türkiye'nin en önemli dış ticaret problemlerinden olan cari işlemler dengesi yani cari denge açısından inceleme yapıldığında her yıl cari açık verilmektedir. Cari işlemler hesabının negatif değer alması cari açık olduğu anlamına gelmektedir.

Buna göre 2020 yılında Türkiye 35,6 milyar dolar cari açık vermiştir. 2021 yılında ise 14,9 milyar dolar cari açık söz konusudur.

5.5.3. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Bir ülke açısından ihracat ve ithalatın durumunu gösteren bir dış ticaret istatistiği olan ihracatın ithalatı karşılama oranı dış açık konusunda bilgi vermektedir. Basit bir formülle ihracatın ithalata oranının 100 ile çarpılması ile bulunmaktadır.

Türkiye açısından 2013-2019 yılları arasında ihracatın ithalatı karşılama oranı aşağıdaki grafikte gösterilmektedir. Genel itibarı ile %60'ın üzerinde seyreden bu gösterge, 2013 yılında %61,9 iken 2019 yılında %85,97'ye ulaşmıştır.

Bu göstergenin ekonomi açısından olumlu olması için %100 oranına yaklaşması gerekir. Çünkü amaç dış ticaret dengesinin sağlanmasıdır.

Ticaret Bakanlığı'nın yayınladığı 2018 Mayıs bültenine göre geçen yılın aynı ayına göre dış ticaret verilerindeki son durum;

- İhracat 14,338 milyar dolar
- İthalat 22,067 milyar dolar
- Dış ticaret hacmi 36,405 milyar dolar
- Dış ticaret açığı 7,729 milyar dolar
- İhracatın ithalatı karşılama oranı % 65 olmuştur. Bu veri son yıllardaki en yüksek oranlardan bir tanesidir.

5.5.4. Döviz Kuru

Döviz kuru yerli para birimini yabancı para birimlerine karşı durumunu göstermektedir. Bu sistem üç şekilde uygulanabilmektedir. Döviz kuru rejimleri olarak da bilinen bu sistemler sabit, esnek ve karma döviz kuru rejimleridir.

Döviz kuru politikalarının ülke ekonomilerinin dinamiklerine etkisi bulunmaktadır.

Özellikle dış ticaretin belirli bir seviyede tutulması için döviz kuruna yönelik politikaların etkin olması gerekmektedir.

Likidite seviyesi, faiz oranları gibi etkenler de döviz kuru üzerinde etkili olmaktadır. Makro ekonomi bilgisi doğrultusunda faiz oranlarının yükseldiği bir ortamda sermaye hareketliliği sonrası döviz girişlerinin yaşanması ile döviz kuru değer kaybedecektir. Tam tersi durumda da faiz oranları düştüğünde döviz çıkışı yaşanması döviz talebini arttırarak döviz kuruna değer kazandıracaktır.

Türkiye genel olarak 1980 yılına kadar sabit kur rejimini uygulamıştır. Bu sabit kur rejimini devam ettirmek için ise devalüasyon uygulamasına gidilmiştir. 1980 sonrası dönemde ise piyasa şartlarına göre belirlenen döviz kurunda yaşanan ani değişikliklerin önüne müdahale ile geçilmiştir. 2000 sonrası dönemde dalgalı kur sistemi benimsenmiş, günümüzde ise piyasaya dayalı fakat döviz kurunu etkileyen faktörlerin etkisi ile gerçekleşen değişimlerin önüne geçmek için tedbirler içeren bir sistem gelmiştir.

Tablo: Ortalama Kur

	ABD Doları	Euro
2011	1,674	2,328
2012	1,797	2,310
2013	1,903	2,528
2014	2,190	2,909
2015	2,722	3,021
2016	3,024	3,343
2017	3,651	4,120
2018	4,818	5,668
2019	5,676	6,353
2020	7,015	8,035

SPK Lisanslama Sınavlarına Yönelik

Konu Anlatım Kitapları
Çözümlü Soru Bankaları
Çözümlü Deneme Sınavları

Online Eğitim

Satın alma işlemleri için

www.finansed.com